

Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтуна, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине жана К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетине караштуу 10.20.616 диссертациялык кеңештин эксперти, филология илимдеринин доктору, профессор Байгазиев Советбек Орозкановичтин 10.01.01-кыргыз адабияты адисиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган **Эралиева Ырыс Сагынбековнанын “Зайыр Мамытбековдун адабий мурастары”** деген темадагы кандидаттык диссертациясына

### КОРУТУНДУ

Эксперт изденүүчү Эралиева Ырыс Сагынбековна тарабынан даярдалган “Зайыр Мамытбековдун адабий мурастары” деген темадагы кандидаттык диссертациясын карап чыгып, төмөнкүдөй чечимге келди:

**1. Диссертациялык кеңешке диссертацияларды коргоого кабыл алуу укугу берилген адистикке иштин дал келиши.**

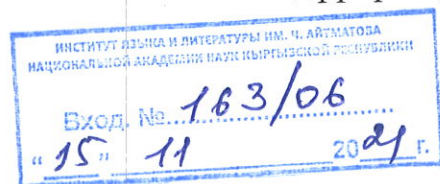
Сунуш кылынган кандидаттык диссертациялык кеңештин профилине туура келет.

Иште 10.01.01-кыргыз адабияты адистигинин паспортуна толугу менен жооп берүүчү проблемалар орун алган.

Диссертацияда кыргыз адабий сыны менен котормо теориясынын калыптанышына жана өнүгүшүнө зор салым кошкон көрүнүктүү өкүлдөрдүн бири Зайыр Мамытбековдун адабий мурастары тууралуу жалпыланган илимий талдоолор жүрөт. Алсак, “Манас” эпосунун XI-XV кылымдардан XX кылымдын экинчи жарымына чейинки убакытта жазылып алынган нускаларынын тарыхы жана изилдөө эволюциясы, салыштырма аналитикалык изилдөөлөрдүн З.Мамытбековдун эмгектеринде берилиши, XX кылымдын 20-50-жылдарындагы кыргыз адабий сынынын, Осмонов таануу илиминин, котормо теориясы менен практикасынын калыптанышы жана өнүгүшү, орус жана чыгыш классиктеринин котормолору: эквиваленттүүлүк жана шайкештик маселелери каралып, талданган.

### 2. Иштин максаты катары

“Манас” эпосунун XI-XV кылымдардан XX кылымдын экинчи жарымына чейинки убакытта жазылып алынган нускаларынын тарыхы жана изилдөө эволюциясындагы, XX кылымдын 20-50-жылдарындагы кыргыз адабий сынынын, Осмонов таануу илиминин, котормо теориясы менен практикасынын калыптанышы жана өнүгүшүндөгү З.Мамытбековдун ишмердиги, илимий жана котормо мурастарынын мыйзам ченемдүүлүктөрүн



менен парадигмаларын аныктоодо автордун ордун изилдөөнү негизги максаты катары карайт.

**Коюлган максат диссертацияда төмөндөгү милдеттерди аткаруу менен чечилген:**

1. Жарыяланган илимий булактар боюнча З.Мамытбековдун адабий жана аналитикалык-сын эмгектерин аныктоо жана системага келтирүү;
2. З.Мамытбековдун адабий мурасына тексттик, лингвистикалык анализ жүргүзүү, илимий булактарды изилдөө;
3. З.Мамытбековдун котормолорунун түп нускаларына карата көркөм эквиваленттүүлүгүн жана окшоштугун изилдөө;
4. З.Мамытбековдун котормочу катары чыгармачылык эволюциясын изилдөө;
5. З.Мамытбековдун "Манас" эпосу боюнча изилдөөлөрүнүн көркөм-эстетикалык маанисине баа берүү;
6. илимпоздун корутундуларына историзм принцибинин негизинде азыркы илимдин көз карашы менен (чыгармалардын жаралган убактысын жана ошол кездеги илимдин жалпы абалын эске алуу менен) баа берүү;
7. З.Мамытбековдун илимий изилдөөлөрүн актуалдаштыруу ж.б.

**Коюлган милдеттерге (милдеттерге жетүүнүн этаптары, каражаттары жана ыкмалары ж.б.у.с.) ылайык максатка жетүү мүмкүнчүлүгүн баалоо;**

Диссертациянын мазмуну коюлган проблемалардын өтөөсүнө чыгууга ылайык келип, ырааттуулугу жана бүтүндүгү (ценность исследования) менен айырмаланат. Диссертант өз максатына жетүүнүн ар түрдүү каражаттарын, ыкмаларын билгичтик менен пайдалана алган. Ал көркөм эпикалык чыгармалардын көлөмүнө жана изилдөө объектиси болуп түшкөн эпикалык башка тексттердин жана котормолордун мүнөзүнө жараша салыштырматарыхый, салыштырма типологиялык, системалоо жана комплектүү методдорду колдонот.

**Диссертациянын изилдөө объектисинин диссертациянын максатына жана милдеттерине ылайык келиши:**

Иштин негизги объектиси адабий сынчы З.Мамытбековдун жарыяланган илимий эмгектери жана котормолору тууралуу жыйынтыктарынын так жана ачык-айкын көрсөтүлүшү, иштин жүрүшү диссертанттын жогоруда белгиленген максат, милдеттери диссертациянын изилдөө объектисине толугу менен шайкеш келет.

**Изилдөө методдорунун диссертациянын милдеттерине (заманбап аппараттарды колдонуу, лабораториялардын сертификаттарынын**

**адекваттуу статистикалык иштеп чыгуулардын), ар бир милдети боюнча ылайык келиши:**

Диссертант жети пункттан турган милдеттердин ар бирине адабият таануунун теориялык-типологиялык жана салыштырма-тарыхый методдорун колдонуу менен илимий анализ жүргүзүп, конкреттүү жыйынтыктарды чыгарууга аракет кылган. Бул айткандарыбызды Ырыс Эралиеванын жарык көргөн илимий макалалары ачык-айкын далилдейт. Демек, диссертанттын изилдөө методдору диссертациянын милдеттерине толугу менен дал келе тургандыгын далилдейт.

#### **Диссертациянын темасынын актуалдуулугу:**

Ырыс Эралиеванын диссертациясы З.Мамытбековдун «Манас» эпосу жана акын А.Осмоновдун чыгармачылыгын изилдөөдөн, орус классиктеринин чыгармаларынын, индия жазуучусу Премчанддын аңгемелеринин, япон акындарынын ырларынын котормолорун изилдөөгө арналган. Кыргыз адабий сынынын калыптанышы менен өнүгүү тарыхы, жана айрым сынчылардын чыгармачылык эволюциясын изилдөө максаттуу түрдө ХХ кылымдын 60-80-жылдарынан башталып, К.Артыкбаев, Т.Саманчин, К.Асаналиев, К.Бобулов, К.Рахматуллин ж.б. адабиятчылардын илимий ишмердүүлүгүн талдоого алган изилдөөлөр жарык көргөн. Мына ушул багыттагы изилдөөлөр адабий сын, котормо таануу багытында изилдеген адабиятчылардын өмүр жолун, илимий чыгармачылыгын изилдеген изилдөөлөрдүн толук картинасын түзөт дегенден алыспыз. Диссертант ошол проблеманы толуктоо максатында З.Мамытбековдун адабий мурастарын талдоого алып, кыргыз адабият таануу жана котормочулуктун өнүгүшүндөгү орду менен ролун аныктоого, “Манас” эпосун, А.Осмоновдун чыгармачылыгын изилдөөгө, ошондой эле анын кыргыз совет адабиятын чет тил маданиятынын которулган элементтери менен байытууга кошкон салымынын ачууну көздөгөн. Иштин актуалдуу маселелерден экендиги да дал ушуну менен түшүндүрүлөт.

**Диссертацияда коюлган милдеттердин ар бирин чечүү зарылдыгын негиздөөдө илимий адабияттардагы маалыматтарга сын анализ жүргүзүүнүн даражасы жана толуктугу:**

Диссертанттын темага тикелей байланышы бар илимий жана көркөм адабияттарды гана пайдалангандыгы чаржайыт идеялардан оолак болуп, өзүнүн изилдөө объектисин гана көңүл чордонуна койгондугун билдирет. Ал изилденчү маселе боюнча өзүнө чейин жарык көргөн эмгектердин дээрлик бардыгын ылайыгы менен колдонот, аларды сынчыл көз карашта карайт, калыс тыянактарды чыгарат. Ошондуктан изилдөөчүнүн илимий

адабияттардагы маалыматтарга анализ жүргүзүүсү жогорку даражада жана жетиштүү деңгээлде толук экендигин көрөбүз.

Жогорудагы айтылгандардын негизинде диссертант тарабынан жүргүзүлгөн илимий изилдөөсү актуалдуу жана өз убактысында, бүгүнкү күндөгү кыргыз адабият таануусу үчүн абдан пайдалуу эмгек деп корутундулоого болот.

### **3. Илимий натыйжалар**

Иште азыркы кыргыз адабият таануусунун, анын ичинде манастануу, осмонов таануу, котормо таануу багытындагы олуттуу мааниге ээ болгон төмөндөгүдөй илимий-теориялык натыйжалар алынган:

3.1 «Манас» эпосу жана акын А.Осмоновдун чыгармачылыгын изилдөөдөн, орус классиктеринин чыгармаларынын, индия жазуучусу Премчанддын аңгемелеринин, япон акындарынын ырларынын котормолорунан турган З.Мамытбековдун адабий, илимий чыгармачылыгын ар тараптуу ачып берүүнүн өзү анын эмгеги башка изилдөөчүлөрдүн бирин да кайталабаган өз алдынча жана жаңычыл илимий эмгек экендигине далил болот.

3.2 Диссертант З.Мамытбековдун чыгармачылыгын толук изилдөөгө алып, анын илимий изилдөөлөрдөн жана котормо адабияттан турган адабий мурасы ХХ кылымдын экинчи жарымындагы кыргыз адабият таануу жана котормо адабиятына кошкон салымы катары мүнөздөп, “Манас” эпосунун поэтикалык саптарында чагылдырылган доордогу кыргыз элинин күнүмдүк турмушунун, дүйнө таанымынын ар кыл жактарын өзүнө сиңирген көркөм чыгарма катары тарыхый-танымдык баалуулугу тууралуу салмактуу пикир билдиргенин ачыкка чыгарат. Ошондой эле орус жана совет адабиятынын көрүнүктүү өкүлдөрүнүн, чыгыш классикалык адабиятынын, оозеки элдик көркөм чыгармачылыктын жана профессионалдык жазма адабияттын, орус жана советтик котормочулардын котормо ишмердүүлүгүнүн таасири тууралуу илимий тыянак натыйжалары ишенимдүү жана толук.

3.3 Ырыс Эралиеванын эмгеги азыркы кездеги адабият таануудагы көп колдонулган методдорду жана иликтөө каражаттарын эске алуу менен жазылган. Анын теориялык ой толгоолору жана тыянактары азыркы кыргыз адабият таануусуна кошулган салым болуп эсептелинет.

3.4 Диссертацияда кыргыз адабият таануусу үчүн олуттуу мааниге ээ болгон төмөнкүдөй белгилер бар:

1. Кыргыз адабият таануусунун бүгүнкү талаптарына ылайык олуттуу маселелер коюлган.

2. Диссертациянын жыйынтыктары жаңы.

3. Илимий иштин жыйынтыктары адабият таануу үчүн маанилүү (жогору).

4. Диссертация азыркы адабият таануунун магистралдуу багыттарына толугу менен төп келет.

5. Илимий иштин жыйынтыктары кыргыз адабият таануусунда кеңири колдонулат.

#### **4. Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү.**

Диссертациялык иштин негизги жоболорун жана корутундуларын кыргыз адабият таануу жана котормо таануунун тарыхы боюнча жалпы, атайын курстарды түзүүдө, жалпылоочу жана атайын иштерди, окуу китептерин, маалымдамаларды, ХХ кылымдын экинчи жарымындагы адабий сынга сереп жүргүзүү жана баалоо сайттарын даярдоодо колдонууга болот. Алынган натыйжалар адабий сындын эволюция тарыхы жана кыргыз көркөм котормосу боюнча илимий, билим берүүчү жана интернет басылмаларында колдонулушу мүмкүн. Ошондой эле ХХ кылымдын экинчи жарымындагы кыргыз адабият таануусунда өз ордун ээлеген өкүлдөрдүн адабий сын жана котормочулук чыгармачылыгын изилдөөгө арналган макала, монография, жамааттык изилдөөлөрдү жазууда колдонулат.

**Диссертациянын материалдары төмөнкү документтерде, материалдарда жана иштелмелерде колдонулду.**

1. Эралиева, Ы. «Витязь в тигровой шкуре» Шота Руставели в переводе А.Осмонова [Текст] / Ы. Эралиева // Вестник МУК №2 (22) 2012 стр.132-138.

2. Эралиева, Ы. Поэмы на военную тематику А.Осмонова в критике [Текст] / Ы. Эралиева // В сборнике: Тил, адабият жана искусство маселелери. НАН КР 2012. стр. 214-218.

3. Эралиева, Ы. Тема Иссык-Куля в творчестве А.Осмонова [Текст] / Ы. Эралиева // Вестник МУК №1 (23) 2013 стр.160-163.

4. Эралиева, Ы. «Эзопов язык» И.А.Крылова в переводе А. Осмонова [Текст] / Ы. Эралиева // Вестник КГУ им. И. Арабаева №1 2014г. с.77-80.

5. Эралиева, Ы. Философская лирика А. Осмонова в критике [Текст] / Ы. Эралиева // Вестник КГУ им.И.Арабаева №4 2014г. стр. 164-166.

6. Эралиева, Ы. Перевод А.Осмоновым романа в стихах А.С.Пушкина «Е. Онегин» в критике З. Мамытбекова [Текст] / Ы. Эралиева // Вестник университета Кайнар, Казахстан. №2 2014 с.92-95.

7. Эралиева, Ы. Стихотворение М.Ю.Лермонтова в переводе А.Осмонова [Текст] / Ы. Эралиева // Вестник НГУ Им.С.Нааматова №1 2015. с.50-62.

8. Эралиева, Ы. Произведения А.Осмонова на основе киргизского устного творчества в критике [Текст] / Ы. Эралиева // Один мир – много языков: Материалы межвузовской научно-практической конференции Бишкек: Изд-во КРСУ, 2016 с. 252-259.

9. Эралиева, Ы. Сопоставительный анализ варианта эпоса «Манас», записанный В.В. Радловым [Текст] / Ы. Эралиева // Приволжский научный вестник (РИНЦ). №9 (61)-2016. г. Ижевск, Россия. стр. 31-36 <http://cyberleninka.ru/article/>

10. Эралиева, Ы. Эквивалентность и адекватность перевода драмы «Маскарад» М. Лермонтова на кыргызский язык [Текст] / Ы. Эралиева // Приволжский научный вестник (РИНЦ). №9 (61)-2016. г.Ижевск, Россия. стр. 37-41. <http://cyberleninka.ru/article/n/>

11. Эралиева, Ы. Сказание о Манасе в «Маджму - атут- товарих» в исследованиях З.Мамытбекова [Текст] / Ы. Эралиева // «Айтматов окулары-2016»: Эл аралык илимий-практ. конференция. –Бишкек: «Мукай», 2016. 364-368 б.

12. Эралиева, Ы. Вклад Ч.Валиханова в изучение и научного признания эпоса «Манас» в критике З.Мамытбекова [Текст] / Ы. Эралиева // Вестник Кыргызстана. №1 2017. стр. 39-47.

13. Эралиева Ы. Переводы русской классики З. Мамытбековым: эквивалентность и адекватность[Текст] / Ы. Эралиева // Вестник Кыргызстана. №2 2017. стр. 190-194.

14. Эралиева, Ы. Японская поэзия: уникальность и иноязычные трансляции [Текст] / Ы. Эралиева // Вестник ОшГУ Спецвыпуск №2 2018. стр.340-345.

15. Индийская литература в русских и кыргызских трансляциях. [Текст] / Ы. Эралиева // Вестник БГУ №4 2019. Стр 88-91.

16. Эралиева, Ы. Поэтические произведения Н.А. Некрасова в кыргызских трансляциях [Текст] / Ы. Эралиева // Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной памяти к.ф.н., доцента кафедры русского языка и литературы Андижанского государственного университета Т.Л. Рахмонова. Современные проблемы филологии: вопросы теории и практики: Материалы Международной научно-практической конференции. – Москва: Издательство «Перо», 2020 – 3,3 Мб. [Электронное издание] 96-103 стр.

17. Вклад Заира Мамытбекова в осмование [Текст] / Ы. Эралиева // Вестник Кыргызстана. №2 2020. стр. 61-67.

18. Переводы рассказов Премчанда в переводах З.Мамытбекова [Текст] / Ы. Эралиева // Вестник Кыргызстана. №2 2020. стр. 67 - 73.

19. Кыргызские и алтайские эпосы в исследованиях З.Мамытбекова и Э.Абдылдаева [Текст] / Ы. Эралиева // Социальная интеграция и развитие этнокультур в евразийском пространстве: сборник материалов международной научной конференции / отв. ред. С. Г. Максимова - Вып. 10. Том 2. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та., 2021. – 265 с.278-286 стр.

Бул эмгектин материалдары андан алынган натыйжалар улуттук адабият таануучу илимпоздор үчүн теориялык жана практикалык жактан маанилүү болуп саналат. ЖОЖдордо өтүлүүчү манастануу жана кыргыз

адабиятынын тарыхы, котормо таануу боюнча сабактарда кеңири пайдаланылат дешке толук негиз бар.

### **5. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши;**

Автореферат толугу менен диссертациянын мазмунуна, анда коюлган изилдөөнүн максатына жана милдеттерине шайкеш келет.

### **6. Айрым мүчүлүштүктөр**

Эмгекте олуттуу түрдөгү кемчилик кездешпейт. Бирок, диссертант өз оюн жеткирүүдө стилдик жана пунктуациялык так эместиктерге жол берген. Буларды дагы бир сыйра карап, ондоп койсо, иш өз максатына жетет.

### **7. Сунуштар**

Диссертант адабияттын тарыхы айрыкча, котормо таануу багытында ишин улантып, тереңдетсе деген пикирдебиз. Бул үчүн анын даярдыгы, теориялык билими жетиштүү деңгээлде экендиги көрүнүп турат.

**Жетектөөчү уюмду, расмий оппоненттерди даярдоо жөнүндө сунуштун негиздүүлүгү.** Диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясы бул кандидаттык диссертация боюнча **жетектөөчү уюм** катары 10.01.01-кыргыз адабияты адистиги боюнча илимий адистиги бар И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин мамлекеттик тил жана маданият институнун кыргыз адабияты жана аны окутуунун адабияты окутуунун технологиялары кафедрасын бекитүүнү сунуш кылат.

**Биринчи расмий оппонент катары 10.01.01** – кыргыз адабияты адистиги боюнча тиешелүү эмгектери бар (Кыргыздын улуу ойчулдарынын жана баатырларынын осуяттары - Ата журт тиреги. - Бишкек, Гүлчынар, 2013. – 256 бет; Улуу “Манас” эпопеясы – дүйнөлүк көркөм маданияттын өчпөс жылдызы. – Бишкек, 2016. – 480 бет.; Илимий эмгектердин 7 томдугу. – Бишкек, 2020.), филология илимдеринин доктору, профессор Байгазиев Советбек Орозкановичти сунуш кылабыз. **Экинчи расмий оппонент катары 10.01.01** – кыргыз адабияты адистиги боюнча эмгектери бар (Белек Солтоноев – чыгармачыл инсан // Монография. – Бишкек, 2005. - 203 б.; «Манас» эпосу жана бүгүнкү илим. // *Alatoo academic studies*, 2016. № 3 – 61-67-беттер; «Манас» эпосундагы дин маданиятынын көркөм чагылдырылышын изилдөө зарылчылыктары // «*Alatoo academic studies*» жарчысы. – 2019. - №3. – 151-162-беттер) филология илимдеринин кандидаты Жусупбекова Кундуз Нуркалыковнаны сунуш кылабыз.

### **8. Сунуштамалар:**

Диссертация өзүнчө монография катары жарык көрүшү максатка ылайыктуу.

### **9. Корутунду.**

Диссертант тарабынан З.Мамытбековдун манастануу илимине кошкон салымы, илимий жана котормочулук ишмердүүлүгү толук жана системалуу түрдө алгач ирет илимий талдоодон өткөрүлгөн. Анын «Манас» эпосу боюнча изилдөөлөрү сюжеттик-композициялык линиясынын салттуу мүнөзүн жана туруктуулугун жалпылаганы, котормо адабиятына жана кыргыз адабий сынына зор салым кошкондугу ырасталып, чыгармаларынын бардык басылмалары популярдуу мүнөзгө ээ экендиги белгиленген. Ырыс Эралиеванын “Зайыр Мамытбековдун адабий мурастары” деген кандидаттык диссертациялык иши өз алдынча иштелген изилдөө катары мүнөздөөгө болот. Илимий-теориялык деңгээли, пайдубалы бекем, практикалык мааниси жогору эмгек болуп саналат.

**10. Диссертациялык кеңештин эксперти сунуш кылган документтерди карап чыгып, КРУИАсынын Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтуна, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине жана Бишкек мамлекеттик университетине караштуу илимдин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын коргоо үчүн түзүлгөн Д. 10.20.616 диссертациялык кеңешине 10.01.01-кыргыз адабияты адисиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган Эралиева Ырыс Сагынбековнанын “Зайыр Мамытбековдун адабий мурастары” деген темадагы кандидаттык диссертациясын кабыл алууну сунуш кылат.**

**Эксперт, филология илимдеринин доктору, профессор**



**С.Байгазиев  
05.11.21**

**Эксперттик топтун мүчөсүнүн колун тастыктаймын:**

**Д.10.20.616 Диссертациялык кеңешинин окумуштуу катчысы, ф.и.к.**



**Н.Ыйсаева**